

شورای سیاستگذاری حوزه های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

معاونت پژوهش

تحقیق درسی سطح ۲

عنوان:

پژوهشی در ویژگیهای کتاب گرانقدر اصول کافی

استاد مربوطه:

سرکار خانم مشکاتی

نگارنده :

خدیجه سلطانی

سال تدوین : ۱۳۹۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اصحاب ائمه عليهم السلام تا دوران امام حسن عسکری (ع) کوشیدند تا میراث روایی اهل سنت بیت عليهم السلام را در قالب اصول روایی ثبت و ضبط کنند. لذا هر کس بنا به سلیقه خود و میزان حضور در جلسات ائمه عليهم السلام به ثبت پاره ای از روایات توفیق یافت. شماری از محدثان به جامع نویسی و تنظیم بخش هایی از این اصول روی آوردند، اما به دلیل دسترسی نداشتن به تمام اصول روایی و درک بیشتر از دوران صدور روایات از ائمه و توجه آنان به بخشی خاص از روایات؛ از جمله احکام، کاری جامع ارائه نشد از سوی دیگر رشد جامعه شیعی و نیاز عالمان به میراث روایی مدون ضرورت تدوین جوامع حدیثی شیعه را ضروری می ساخت.

در پاسخ به چنین نیازی افرادی مانند: ثقه الاسلام کلینی به تدوین جوامع روایی پرداختند اصول کافی نخستین و مهم ترین جامع روایی شیعه است که هم وزن آن در اسلام نوشته نشده است.

اهتمام پیامبر اکرم (صلی علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) به تعلیم و انتشار آموزه های روایی و کوشش شاگردان صحابه ائمه عليهم السلام در فراگیری و ثبت نشر حدیث حکایت گر نقش سنت است.

با آغاز تدوین سنت، هزاران روایت در قالب جوامع روایی از جمله کتاب اصول کافی گردآوری شده است که اهتمام ما را به بازشناخت این دانش ها و توسعه آنها برای انتقال به نسل های آینده می طلبد.

لذا در این مقاله با توجه به نقش روایات و احادیث به بررسی کتاب اصول کافی پرداخته شده است که شامل: معرفی کتاب، انگیزه تالیف، ویژگیها و سه دیدگاه مختلف راجع به اصول کافی می شود.

در این مقاله از کتب علم حدیث، زین العابدین قربانی - آشنایی با تاریخ و منابع حدیثی علی نصیری و درسنامه علم حدیث استفاده شده است.

چکیده:

محمد بن یعقوب کلینی از بزرگ ترین محدثان شیعه است که از سوی تمام محدثان و رجالیان شیعه چهره کم نظیر حدیثی جهان تشیع است. اصول کافی نخستین و جامع ترین کتاب در میان کتب اربعه شیعه است که در آن روایات عقاید اخلاق و فقه در دو جلد اصول، پنج جلد فروع و یک جلد روضه انعکاس یافته است این کتاب به هدف ساماندهی به روایات و جلوگیری از تعارض آنها فراهم شده است. جامعیت نسبی و گزینش عناوین متناسب با روایات باب و مراعات اصول جامع نویسی از ویژگیهای کافی است.

کلید واژه

حدیث - کافی - جامع روایی

زندگی نامه کلینی :

ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی که به ثقه الاسلام ، رئیس المحدثین ، راوی ، سلسی و بغدادی ملقب است در سده هجری در یکی از روستاهای ری قدیم به نام کلین از میان خانواده ای عملی چشم به جهان گشود. خاندان کلینی از تبار علم و فضیلت بوده اند .

دوران جوانی کلینی تا زمانی که اقدام به تدوین کتاب کافی نموده گزارشی در تاریخ نیست . تألیف کتاب کافی بیست سال طول کشید . با احتساب عمر هفتاد و چهار ساله وی به نظر می رسد کافی حدود چهل تا پنجاه سالگی به تدوین کافی روی آورد و با این حساب ، در این سالها از چنان مقام علمی ممتازی برخوردار بوده است که در میان بزرگان شیعه از او درخواست تدوین چنین کتابی می شود. ثقه الاسلام کلینی در سال ۳۲۸ ، ۳۲۹ هجری در بغداد چشم از جهان فرو بست .^۱

معرفی اصول کافی :

اصول کافی نخستین و مهم ترین جامع روایی شیعه است که توسط ثقه الاسلام مکینی ، در سده سوم هجری طی بیست سال کوشش علمی تدوین یافت . این کتاب در هشت جلد انتشار یافته است . دو جلد آن به عقاید و اخلاق اختصاص دارد که بدین جهت به آنها «اصول» می گویند و پنج جلد آن به «فروع فقهی» و « احکام» اختصاص دارد که به آنها «فروع دین» اطلاق شده است ، یک جلد نیز به انعکاس روایاتی در زمینه های مختلف از قبیل : تفاسیر آیات ، پند و موعظه و ... اختصاص یافته و چون به معارف اهل بیت پرداخته به روضه کافی یاد شده است . کافی دارای ۳۶ کتاب (فصل) و ۳۲۶ باب است .^۲

انگیزه تألیف :

مرحوم کلینی در مقدمه کتاب ، اشاره می کند که او این کتاب را در پاسخ به نامه ی یکی از برادران دینی فراهم ساخته است نام این شخص مشخص نیست . اما احتمال داده شده که او محمد بن نعمانی است . کلینی با تدوین کافی خواست تا ضمن نجات روایات شیعه از پراکندگی و تنظیم آن در یک مجموعه واحد ، از توسعه دامنه ی اختلافات دینی جلوگیری کند .^۳

^۱- علی نصیری ، آشنایی باتاریخ منابع و حدیثی ، (چاپ دوم ، قم ، نشر بین المللی مصطفی ، صلی الله علیه ، ۱۳۹۱، ص ۲۴۳

^۲- همان ، ۲۴۸

^۳- همان ، ۲۴۹

کلینی بر اساس نقشه ای مشخص و برنامه ریزی شده ، روایات « اصول » را بر روایات « فروع » مقدم داشته و روایاتی که نسبتاً پراکنده اند ، اما با این حال حاوی نکات معرفتی هستند ، در آخر کتاب با عنوان « روضه » منعکس ساخته است . او در کتاب « اصول » با درایت ، نخست : روایات « عقل » و « جهل » و سپس روایات « علم » و « فضیلت دانش آموزی » را ذکر می کند و آن گاه در کتاب « توحید » روایات « خداشناسی » و بعد در کتاب « الحجّه » با تعمیم حجت بر پیامبر (ص) و امام شناسی ، روایات « پیامبر شناسی » و « امام شناسی » را گرد آورده است . سپس به کتاب « معاشرت » می پردازد . فروع کافی نیز بر اساس کتب و فصول فقهی ، از کتاب طهارت تا دیات تنظیم شده است .

کلینی در پایان مقدمه خود بر کافی ، علت مقدم داشتن دو کتاب عقل و جهل و کتاب فضیلت علم را چنین تبیین کرده است :

نخستین بابی که کتابم را با آن شروع می کنم ، کتاب عقل و فضایل علم ... است ، زیرا عقل ، محوری است که مدار همه چیز بوده و با آن احتیاج می شود و ثواب و عقاب بر محور آن استوار است.

تمجید از چینش کتاب کافی به معنای پیراسته ساختن آن از هر گونه نقص نیست . بلکه هدف ، اشاره به مزیت نسبی کافی در مقایسه با سایر آثار آن روزگار است .^۱

در راستای همین چینش مناسب ، دو اقدام اساسی در کافی انجام گرفته است :

یکم) چینش روایات هر باب بر اساس اولویت :

احادیث هر باب ، مبتنی بر دو اصل صحت و صراحت ، بر اساس ترتیب اولویت تنظیم شده اند ؛ به عبارت روشن تر : مرحوم کلینی نخست ، روایتی را ذکر می کند که از نظر سند صحیح تر و از نظر دلالت صریح تر باشد؛ سپس بر اساس اولویت ، سایر روایات را به دنبال آن می رود. بنابراین هر چه به روایات پایانی هر باب برسیم از میزان صحت و صراحت آنها کاسته شده است .

دوم) ذکر عنوان متناسب با روایات هر باب :

شماری از منابع روایی فریقین ، فاقد عنوان و شماری نیز به رغم برخورداری از عنوان ، در انتخاب عنوان متناسب با روایات آن باب ، دچار کاستی هستند. چنان که یکی از اشکال های آیه الله بروجردی بر کتاب وسایل الشیعه همین نکته ، (عدم تطابق کامل عناوین با روایات هر باب) است ؛ اما کلینی در کنار التزام به ذکر عناوین برای هر باب ، در انتخاب آن عناوین ، دقت مطلوبی به خرج داده است ؛ به این معنا که عناوین کافی برگرفته از روح حاکم بر روایات هر باب است ؛ بدین جهت ، بسیاری از صاحب نظران معتقدند که دیدگاه مرحوم کلینی را می توان از عناوینی که برای هر باب ذکر کرده به دست آورد. او حتی روایاتی که در قالب یک عنوان خاص نمی گنجد را به طور معمول در پایان هر باب با عنوان «نوادر» آورده است.^۱

۳- رعایت اصول جامع نویسی

در منابع مصطلح الحدیث ، در بحث شرایط و ضوابط نقل احادیث ، بر دو نکته اساسی تاکید شده است : ۱- ذکر کامل اسناد ؛ ۲- ذکر نص روایات و پرهیز از نقل به معنا^۲

ذکر کامل سند ، این امکان را برای آیندگان فراهم می سازد که با مراجعه به منابع رجالی و با الهام از قواعد علم رجال ، وضعیت سند حدیث را مشخص سازند و غفلت از این مسئله صدمات جبران ناپذیری به اتقان آن منبع و احادیث می زند ؛ چنان که گردآورنده تفسیر عیاشی به خطا و به هدف تلخیص ، تفسیر عیاشی با رغم داشتن سند ، با حذف اسناد ، گرد آورد و با گذشت زمان متأسفانه همین کتاب فاقد سند ، به دست ما رسید و طبعاً کار استفاده از این تفسیر را با دشواری روبه رو ساخت . به هر حال ذکر نص روایات ، زمینه استنباط روشن تر مستند به الفاظ و نوع چینش معصوم علیه السلام را بیشتر فراهم می سازد و نقل به معنا گر چه برای اهل آن تجویز شده، اما متن بازسازی شده ای از گفتار معصوم است که به سان نص معصوم علیه السلام نمی تواند راهگشا باشد و یکی از انتقادهای بر صحیح بخاری، راه یافت فراوان نقل به معنا در کتاب اوست با این توضیح ، باید اذعان کرد که کافی از جهت ذکر اسناد و حتی عدم ارجاع به مشیخه و نیز از جهت ذکر نص روایات و پرهیز از نقل به معنا ، در مرتبه برتری نسبت به سایر جوامع و حتی سایر کتب اربعه قرار دارد .

^۱-همان

^۲-علی نصیری ، درسنامه علم حدیث ، قم ، نشر هاجر ، ۱۳۹۴ ، ص ۲۳۰-۲۳۲

کتاب کافی در سه دیدگاه ، مختلف

- درباره کتاب کافی سه دیدگاه وجود دارد :

اول : افراطی

دوم : تفریطی

سوم : دیدگاه واقع گرایانه و حقیقی

- در دیدگاه افراطی کتاب کافی را تالی تلو قرآن می داند و تمام احادیث و روایات آن را درست و قابل اعتماد می شناسد.

- در دیدگاه تفریطی اکثر روایات آن را ضعیف و غیر قابل اعتماد به حساب می آورد و با بی اعتباری به محتوای آن می نگرد .

- دیدگاه سوم که دور از افراط و تفریط بلکه واقع گرایانه و حقیقی است ، کتاب کافی نیز مانند دیگر کتابهای فقهی ، کلامی ، فلسفی ، حدیثی و به وسیله فرد غیر معصومی نوشته شده که امکان خطا و اشتباه در آن راه دارد . گرچه اصول کافی به خاطر قرب به عهد ائمه علیهم السلام و هم عصری با نواب خاصه و در دست داشتن بسیاری از کتب اربعماه و کمی واسطه میان او مأخذهایی که حدیث را از آنها نقل می کرده و از ویژگی خاصی برخوردار است . و در نزد شیعه دارای مکانت ویژه ای است ؛ اما تمام مرویات کافی بی چون و چرا درست و مطابق با واقع و دور از اخبار ضعیف و مجعول نیست که این امر به هیچ وجه بی حرمتی به کلینی و کتاب او نیست و آن را از اعتبار ساقط نمی کند .^۱

^۱-زین العابدین ، قربانی ، علم حدیث ، و نقش آن در شناخت و تهذیب حدیث ، چاپ سوم ، قم ، نشر انصاریان ، ۱۳۷۸ ، ص ۳۱۵

نتیجه گیری

ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی به عنوان شیخ شیعه و چهره نام آور شیعه است کتاب اصول کافی از جمله آثاری است که نخستین و مهم ترین جامع روایی شیعه است که هم وزن و هم سنگ آن در اسلام نگاشته نشده است . ویژگی های این کتاب جامعیت، چینش قابل تحسین و رعایت اصول جامع نویسی است که در این مقاله بررسی شده است .

در این مقاله بیشتر به ویژگیهای اصول کافی پرداخته شده است اما دوستان می توانند راجع به دیدگاههای مختلفی که درباره این کتاب است از صحیح و ناصحیح بودن آن وجود دارد به تحقیق و مطالعه بیشتری بپردازند.

منابع

۱- نصیری ، علی ، آشنایی با تاریخ و منابع حدیثی ، قم ، نشر مرکز بین المللی المصطفی ، چاپ

دوم، ۱۳۹۱

۲- نصیری ، علی ، درسنامه علوم حدیث ، قم ، نشر هاجر ، چاپ دوازدهم ، ۱۳۹۴

۳- قربانی ، زین العابدین ، علم حدیث و نقش آن در شناخت و تذهیب حدیث ، قم ، نشر انصاریان

، چاپ سوم ، زمستان ۱۳۷۸